

Internationalisering in het VO: een casestudy in mogelijkheden en beperkingen

Carolien Hulsbergen, Erik de Ruiter en Imkje Thiecke

ABSTRACT

Internationalisering is in opmars in het voortgezet onderwijs. Willen scholen internationalisering verder ontwikkelen, dan is het van belang om te mogelijkheden en beperkingen die er zijn te kennen. De hoofdvraag van dit beschrijvende onderzoek luidt dan ook: welke mogelijkheden en beperkingen zien scholen met een verschillende identiteit wat betreft internationalisering? Om deze vraag te beantwoorden zijn drie scholen die internationalisering in een verschillende mate inzetten onderzocht. De schoolidentiteit, het curriculum, de financiën en de organisatie stonden hierbij centraal. De schoolidentiteit speelt een grote rol in de mate waarin er aandacht besteed wordt aan internationalisering. Op geen van de onderzochte scholen wordt internationalisering in het curriculum opgenomen. Hierdoor blijft het vaak iets 'extra's' naast het gewone lesgeven om. Internationalisering is daarnaast aan financiële grenzen gebonden. Sommige scholen moeten hier zelfs op bezuinigen. Om internationalisering vorm te geven moet er ook een mate van organisatie zijn die dit verzekert, anders blijft het afhankelijk van de inzet van individuen. De schoolidentiteit ligt echter ten grondslag aan de totstandkoming van internationalisering: alleen wanneer dit duidelijk is kunnen vervolgens de mogelijkheden en beperkingen op het pad dat daartoe leidt echt worden aangepakt.

Universiteit Utrecht
Centrum voor Onderwijs en Leren
Gammacluster, start februari 2012
Afronding februari 2013
aantal woorden: 7513
begeleider: Frans Kranenbrug

Inhoudsopgave

- H1 Inleiding
- H2 Theoretisch kader
- H3 Methode
- H4 Wat is de identiteit van de onderzochte scholen?
- H5 Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen met betrekking tot het curriculum op de onderzochte scholen?
- H6 Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen met betrekking tot de financiering van internationalisering op de onderzochte scholen?
- H7 Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen met betrekking tot de organisatie en begeleiding van internationalisering op de onderzochte scholen?
- H8 Conclusie en advies vervolgonderzoek
- H9 Literatuurlijst

Inleiding

Internationale contacten gaan een steeds belangrijkere rol spelen in deze globaliserende wereld. Wij hebben tegenwoordig veel meer contacten met het buitenland dan in het verleden het geval was (Oonk 2004). Voor leerlingen is het daarom erg leerzaam om via internationaliseringsprojecten in contact te komen met andere culturen (Sheppard 2004). Volgens verschillende wetenschappers kunnen internationale ervaringen een belangrijke toegevoegde waarde vormen in het leven van jongeren (Oonk 2004). Deze buitenlandervaringen worden niet alleen op educatief vlak positief beoordeeld door leerlingen maar ook de beleving van het verblijven in een onbekend land met een andere cultuur scoort erg hoog (Sheppard 2004). Chickering (1998) heeft een methode ontwikkeld waarmee door het kijken naar enkele variabelen de ontwikkeling van een leerling kan worden weergegeven. Hiermee heeft hij laten zien dat educatieve omgevingen van grote invloed zijn op de ontwikkeling van leerlingen. Een nieuwe leeromgeving in het buitenland zorgt volgens hem voor een betere algehele ontwikkeling van de leerling. (Chickering 1998). Oonk (2004) stelt dan ook dat internationalisering op scholen mogelijkheden biedt om de leefwereld van leerlingen te vergroten. Dit is belangrijk in een wereld waarbij de grenzen aan het vervagen zijn.

Wat is internationalisering?

Internationalisering wordt door velen als een toegevoegde waarde gezien en maakt een steeds grotere opmars in het voorgezet onderwijs. Dit proces wordt ondersteund door nationaal beleid en Europese subsidieprogramma's (Maslowski e.a. 2009). De Nederlandse Onderwijsraad (2005) ziet internationalisering voornamelijk als een economische noodzaak om de positie van Nederland binnen de wereldhandel te versterken. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2001) ziet dit belang ook en stelt dan ook dat "*Voor Nederland, als handelsland met een open economie, burgers met internationale kennis en vaardigheden van groot belang zijn. Leerlingen en studenten worden door het ministerie dan ook gezien als wereldburgers die het belang inzien van internationale kennis*". Ook Scholtes, Groot en Visser (2005) zien als belangrijkste doel van internationalisering dat er internationale talenten worden opgeleid binnen een gunstig vestigingsklimaat voor internationale bedrijven en bevordering van de kenniseconomie in Nederland. Toch wordt er in de praktijk niet altijd even veel aan gedaan. Hoewel de Nederlandse overheid internationalisering probeert te stimuleren zijn scholen vrij om zelf te bepalen wat en hoeveel zij aan internationalisering willen doen (Maslowski e.a. 2009). Er zijn dan ook grote verschillen te zien tussen scholen in de mate waarin en de manier waarop er gestalte wordt gegeven aan internationalisering. In de praktijk zijn er blijkbaar factoren die dit verschil tussen middelbare scholen veroorzaken.

Hoofdvraag

Met dit beschrijvende onderzoek willen we achterhalen hoe internationalisering wordt ingevuld op middelbare scholen in Nederland. We willen achterhalen waar scholen belemmerd worden bij internationalisering en waar ze

mogelijkheden zien. Vandaar dat onze hoofdvraag luidt: *Welke mogelijkheden en beperkingen zien middelbare scholen met een verschillende identiteit wat betreft internationalisering?*

Definitie internationalisering

Voor dit onderzoek is het van belang een duidelijke definitie van internationalisering aan te houden. Het is immers een lastig begrip waarvoor verschillende definities te geven zijn. Wij hebben gekozen om de volgende definitie van Deckers en Mateusen (1994) aan te houden: *“Alle activiteiten die erop gericht zijn om, indien mogelijk, in samenwerking met partnerscholen, leerlingen en docenten met andere opvattingen, culturen en onderwijsstelsels in contact te brengen om tot beter begrijpen van en waardering voor elkaar en tot verrijking van de eigen cultuur te komen”*. Deckers en Mateusen (1994) houden een ‘brede’ definitie aan waarin vooral het contact tussen verschillende culturen centraal staat. Dat is dan ook de reden waarom wij deze definitie in ons onderzoek hebben aangehouden: het daadwerkelijke contact tussen verschillende culturen zorgt er voor dat er onderscheid gemaakt wordt tussen bijvoorbeeld excursies en daadwerkelijke internationaliseringinitiatieven zoals uitwisselingen, maar geeft ook ruimte aan verschillende uitvoeringen van internationalisering in de praktijk.

Deelvragen

Om de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op verschillende middelbare scholen te onderzoeken hebben wij vier deelvragen opgesteld. Wij hebben deze deelvragen in onderling overleg opgesteld naar aanleiding van onze praktijkervaringen en verscheidene informele gesprekken op verschillende middelbare scholen. Hier hebben wij uit opgemaakt dat de knelpunten van internationalisering vooral liggen bij de schoolidentiteit, het curriculum, de organisatie en de financiën.

Internationalisering en schoolidentiteit

Onze eerste deelvraag heeft betrekking op schoolidentiteiten. De mate waarin een school aan internationalisering doet is met name te zien aan de identiteit van een bepaalde school (Stroetinga 2012). Hiermee bedoelen we de onderscheidende kenmerk(en) die een school anders maken dan andere scholen. Vaak wordt de identiteit van een school bepaald door een levensbeschouwelijke overtuiging of een pedagogisch-didactische visie. Steeds vaker wordt deze door een (onderwijskundig) thema bepaald zoals sport, cultuur of internationalisering (Stroetinga 2012). Thijs (2008) stelt dat het voor een school belangrijk is om een duidelijk profiel, gezicht en karakter te hebben om onderscheidend te zijn. Hiermee kan een school de concurrentie beter aangaan en ontstaat er een gevarieerder scholingsaanbod voor leerlingen. Wanneer internationalisering als schoolidentiteit uitgedragen wordt is de kans groot dat er ook veel aan internationalisering gedaan wordt. (Thijs 2008). Wanneer we op een specifieke middelbare school kijken naar de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering is het dus allereerst belangrijk om te weten wat voor soort school zij zijn of graag willen zijn. Hieruit volgt de eerste deelvraag van ons onderzoek: *Wat is de identiteit van de onderzochte scholen?*

Internationalisering en curriculum

In het curriculum staat voor de school vastgesteld welk onderwijs wordt aangeboden aan leerlingen. Het curriculum vormt zo een rode draad in het gegeven onderwijs. Dit wordt ten uitvoering gebracht in het PTA (Programma van Toetsing en Afsluiting). Hierin staat precies weergegeven over welke onderwerpen er les wordt gegeven en welke toetsmomenten daaraan gekoppeld zijn. Dit is voornamelijk in de bovenbouw van het voorgezet onderwijs in Nederland een verplicht onderdeel.

Of internationalisering wel of niet in het curriculum opgenomen wordt is van groot belang in de daadwerkelijke uitvoering daarvan. Wanneer dit niet het geval is kunnen er bovendien situaties ontstaan waarin leerlingen door bestuurders van scholen worden tegengehouden om naar het buitenland te vertrekken. Een veel gehoord argument is dan dat ze anders teveel van het eigen lesprogramma zouden missen. Hierop aansluitend zijn er ook scholen die alleen excellente leerlingen deze kansen aanbieden omdat het voor hen minder erg is om gedeeltes van het eigen lesprogramma te missen. Drexler en Campbell (2011) zijn van mening dat bestuurders van onderwijsinstellingen moeten gaan inzien dat een dergelijke uitwisseling voor leerlingen meer is dan alleen op een andere school onderwijs volgen. Internationalisering zou moeten worden ingebed in het onderwijscurriculum om zeker te zijn van daadwerkelijke uitvoering (Drexler en Campbell 2011).

Scholen die bij het Europese ELOS netwerk zijn aangesloten moeten internationalisering wel opnemen in hun curriculum (Europees Platform 2012). Het ELOS is een internationale leerroute die gericht is op het voorbereiden van leerlingen op de internationale samenleving en wordt vanuit het Europees Platform gecoördineerd. Volgens het Europees Platform (2012) zorgen ELOS scholen voor inbedding van Europese en Internationale Oriëntatie in het curriculum en geven deze scholen leerlingen de mogelijkheid om twee talen op hoog niveau- afhankelijk van het betreffende onderwijstype- te leren. In Nederland zijn er 36 scholen bij aangesloten. Deze scholen hebben verplichtingen voor docenten en leerlingen wat betreft internationalisering in het curriculum opgenomen. Scholen die hier niet aan meewerken zijn vrij om zelf internationalisering in hun

curriculum te verwerken maar dat is blijkbaar een lastige stap om te zetten. Hieruit volgt de tweede deelvraag van ons onderzoek: *Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op middelbare scholen met betrekking tot het curriculum?*

Internationalisering en financiën

De uitvoering van internationalisering op middelbare scholen is ook voor een groot deel afhankelijk van de aanwezigheid van voldoende financiële middelen (Deckers en Mateusen 1994). Om iets tot stand te brengen is er nou eenmaal geld nodig en dat is juist iets waar scholen moeite mee hebben om aan te komen. Zonder de weinige subsidies die er zijn zou het daarom voor veel scholen niet mogelijk zijn om een goed internationaliseringprogramma te ontwikkelen (Maslowski e.a. 2009). Ondanks alle mooie woorden verstrekt de Nederlandse overheid geen subsidies voor internationalisering. Vanuit de Europese Unie zijn er echter wel een aantal verkrijgbaar, zoals de subsidies van de ELOS (in de vorm van de BIOS-subsidies) en de Comenius subsidies. De BIOS-subsidie staat voor Bevordering Internationale Oriëntatie en Samenwerking. Met deze subsidie kunnen docenten op studiebezoek, kunnen leerlingen op uitwisseling en kan een school de invoering van innovatief taalonderwijs financieel mogelijk maken (EP, 2013). Met de Comenius-subsidie worden nascholingen voor docenten gesubsidieerd, kunnen schoolpartnerschappen worden opgezet en kunnen multilaterale projecten worden gesubsidieerd (EP, 2013). Zo'n subsidie is meestal niet genoeg: scholen zullen zelf een financiële bijdrage moeten leveren of een bijdrage vragen aan ouders. De beschikbare financiële middelen voor het ontwikkelen van internationalisering bepalen dus voor een groot deel welke mogelijkheden en beperkingen die scholen hebben. Hieruit volgt de derde deelvraag voor ons onderzoek: *Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op middelbare scholen met betrekking tot de financiën?*

Internationalisering en organisatie

Onze vierde deelvraag heeft betrekking op de organisatiestructuur van internationalisering op middelbare scholen. Wij hebben uit onze praktijkervaringen gemerkt dat de organisatie van internationalisering op scholen sterk verschilt. Het Ministerie van Onderwijs wil internationalisering stimuleren maar ze geven daarbij niet aan hoe scholen dit ten uitvoering moeten brengen. Ook de Nederlandse Onderwijsraad (2005) geeft geen handvatten voor de uitvoering en financiële consequenties van internationalisering. Scholen zijn in Nederland dus vrij om zelf een eventuele organisatiestructuur te bedenken voor internationaliseringactiviteiten. Zo'n organisatiestructuur kan van grote invloed zijn op de daadwerkelijke totstandkoming van dergelijke activiteiten. Vandaar dat onze vierde deelvraag luidt: *Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op middelbare scholen met betrekking tot de organisatie?*

In tegenstelling tot het meeste reeds gedane onderzoek met betrekking tot internationalisering, wat vaak gericht is op het belang daarvan, wordt er hier gekeken naar de praktijksituatie. Willen bij internationalisering betrokken medewerkers van middelbare scholen zoals bestuursleden en organisatoren van internationaliseringprojecten dit verder ontwikkelen, dan is het belangrijk om te weten waar de mogelijkheden en beperkingen liggen bij de totstandkoming daarvan. Met behulp van dit onderzoek hopen we hier een realistisch beeld van te scheppen en zo een succesvolle totstandkoming van internationalisering in het voortgezet onderwijs te stimuleren.

H3 Methode

Scholen

We hebben er voor gekozen drie scholen te onderzoeken om een zo gevarieerd mogelijk beeld te krijgen van de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering in het voortgezet onderwijs. Allereerst hebben we voor drie scholen gekozen omdat minder dan drie ons te eenzijdige informatie zou verschaffen. Meer dan drie scholen was echter praktisch gezien niet haalbaar. De scholen zelf zijn vervolgens uitgezocht op het hebben van een verschillende insteek in internationalisering. Ook hebben we voor deze scholen gekozen uit praktische overwegingen: we hadden op alle persoonlijke contacten en de scholen liggen centraal in Nederland.

De respondenten

We hebben er voor gekozen om op de drie door ons geselecteerde scholen een beleidsmaker en een uitvoerder van internationalisering te interviewen. Hiermee worden enerzijds de mogelijkheden en beperkingen op bestuursniveau en anderzijds op het uitvoerende niveau in kaart gebracht. Iemand die betrokken is bij het beleid van de school kan ons meer vertellen over de redenen van gemaakte keuzes voor internationalisering binnen de school. Ook kunnen zij ons meer vertellen over de problemen waar de school tegenaan loopt bij het ontwikkelen van internationalisering en welke mogelijkheden er zijn voor de toekomst. Daarnaast hebben we een interview gehouden met iemand die betrokken is bij de uitvoering van internationaliseringprojecten. Zij geven een goed beeld van de mogelijkheden en beperkingen die zij in de praktijk tegenkomen. Onze respondenten hebben door het verschil in de aard van hun functies een andere insteek in internationalisering. Door hen dezelfde vragen voor te leggen hopen we een genuanceerd beeld te kunnen schetsen van de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op de drie verschillende scholen.

Op School A hebben we een interview afgenomen met een docente Frans (V, 50 jaar) die nauw betrokken is bij de uitwerking van verschillende internationaliseringactiviteiten. Daarnaast hebben de sectorleider van VWO gesproken (V, 45 jaar) die als beleidsmaker onder andere betrokken is bij het MarcoPoloVwo¹. Op School B was de bestuurder die we hebben geïnterviewd de conrector (M, 48 jaar) en de uitvoerende de voorzitter van de internationaliseringcommissie (M, 57 jaar). Op School C waren de rector (M, 55 jaar) en de voorzitter van de internationaliseringcommissie (M, 50 jaar) onze respondenten. Al deze mensen hebben een lange werkervaring met betrekking tot internationalisering en/of het schoolbestuur en zijn daarom representatief te noemen voor de drie verschillende scholen.

De onderzoeksmethode: diepte interviews

Op iedere school hebben we twee interviews afgenomen; er is dus sprake van herhaald interviewen (Boeije 2009). Hierbij wordt tweemaal dezelfde meting gedaan om de betrouwbaarheid van het onderzoek te bewaken. Aangezien we wat willen weten over de knelpunten in de totstandkoming van internationalisering in de praktijk hebben we besloten om mondelinge diepte-interviews te houden. Dit gaf de respondenten meer ruimte in het beantwoorden van de vragen en gaf ons bovendien de mogelijkheid om door te vragen. Ons doel was om de mogelijkheden en beperkingen in de totstandkoming van internationalisering binnen de school met betrekking tot onze vier deelvragen te achterhalen.

De vragenlijst

We hebben de interviewlijst opgesteld aan de hand van onze vier deelvragen. Deze deelvragen zijn opgesteld naar aanleiding van de informele gesprekken die we op verschillende scholen gevoerd hebben voorafgaand aan ons onderzoek. We hebben deze deelvragen vervolgens omgezet in de categorieën identiteit, curriculum, financiën en organisatie in onze vragenlijst. Per categorie hebben we zo relevant mogelijke vragen proberen te formuleren. Daarbij hebben we zoveel mogelijk open vragen opgesteld om zo ruimte te geven aan eventueel verrassende antwoorden van respondenten (Baarda en de Goede, 2006). De gegeven antwoorden zijn vervolgens ook onder deze categorieën in te delen.

De interviewlijst is voor dit onderzoek dus nieuw opgesteld en kent daardoor geen betrouwbaarheid vooraf. Om het interview te testen is er een pilotversie opgesteld en voorgelegd aan een persoon met kennis van zaken die buiten dit onderzoek staat om een kritisch oordeel te geven. Hieruit bleek dat de formulering van een aantal vragen onduidelijk was en dat de vragenlijst lang bleek te zijn. Hierna zijn er enkele aanpassingen doorgevoerd in de formulering van de vragen en het aantal vragen om zo een betrouwbaar meetinstrument te creëren.

---

¹ Op het MarcoPolo VWO krijgen de leerlingen meer Engels dan op het normale VWO en is meer aandacht voor internationalisering.

Interviewvragen

Identiteit

1. Wat is de identiteit van de school?
2. Wat is de rol van internationalisering in de identiteit van de school?

Internationalisering in curriculum

1. Maakt internationalisering uit van het schoolbeleidsplan/curriculum of is er alleen binnen het lesprogramma aandacht hiervoor?
2. Worden er in de PTA's (van een of meerdere vakken) op deze school onderdelen opgenomen die gaan over internationalisering?
3. Is er ruimte binnen het reguliere lesprogramma voor internationaliseringsthema's?
4. Worden er in deze school zelf modules/lesprogramma's/extra vakken ontwikkeld over internationalisering/internationale oriëntatie? En maken deze modules deel uit van het PTA?
5. Ziet u internationalisering als 'gevaar' voor het reguliere lesprogramma?

Interviewvragen financiën

1. Is er op deze school een apart budget beschikbaar dat aan internationalisering besteed wordt?
2. Welke actoren leveren een bijdrage aan de internationalisering op deze school? (fondsen, ouders, stichting)
3. Welk aandeel hebben de genoemde actoren in de bijdrage aan internationalisering? (welke actor levert de grootste bijdrage?)
4. Zijn er volgens u voldoende financiële mogelijkheden beschikbaar om internationalisering op school verder te ontwikkelen?
5. Stel: de school wil internationalisering in de toekomst verder ontwikkelen.
  - Welke financiële mogelijkheden zijn er voor deze ontwikkeling?
  - Waar moet de extra bijdrage om internationalisering verder te laten groeien op de school vandaan komen?

Organisatie van internationalisering

1. Hoe komt internationalisering op deze school tot stand?
2. Welke mensen zijn betrokken bij het organiseren van internationalisering? (oudere of jongere docenten)
3. Is deze organisatiestructuur voldoende of zijn veranderingen wenselijk?
4. Zijn de docenten die zich bezighouden met internationalisering alleen hierbij betrokken of ook op andere manieren actief binnen de school?
5. Worden de 'begeleiders' geschoold in hun taken bij internationaliseringprojecten?

Verloop interviews

In totaal hebben we zes interviews afgenomen. Op school A zijn de interviews opgenomen en zijn ze letterlijk uitgetypt. Op school B en C zijn de interviews met de hand opgeschreven en daarna op de computer uitgeschreven. Om de betrouwbaarheid van deze interviews te waarborgen hebben we de respondenten de transcripts van de interviews terug laten lezen. Zij hebben aangegeven dat deze transcripts correct waren, waarmee deze informatie geverifieerd is. In onze resultaten hebben we ter verheldering van de context ook een aantal citaten uit deze interviews gebruikt. De interviews duurden gemiddeld een uur. Bij de afname van de interviews waren steeds twee personen aanwezig.

Analyse van de gegevens

De resultaten van deze interviews hebben wij geanalyseerd door ze systematisch te verwerken, met als doel onze hoofd en deelvragen hiermee te kunnen beantwoorden. Hiervoor hebben wij de interviews op de computer verwerkt, waarbij we de resultaten gecategoriseerd en vervolgens per categorie met elkaar vergeleken hebben. We hebben de resultaten vervolgens ingedeeld in subcategorieën die overeenkomen met de in het interview gestelde vragen. Wat betreft de schoolidentiteit hebben wij het gehouden bij een beschrijving per school. Aangaande het curriculum zijn de subcategorieën het beleidsplan, het PTA, het Elos en het lesprogramma. Bij de vragen over de financiën waren onze resultaten in te delen in de subcategorieën 'bijdragen' ofwel de financiële ontvangsten en 'verder te ontwikkelen', ofwel de financiële mogelijkheden die er eventueel nog zijn. De resultaten met betrekking tot de organisatie hebben we tot slot ingedeeld in de daadwerkelijke totstandkoming van internationalisering, de betrokkenen bij internationalisering en het functioneren van deze organisatiestructuren. Door onze resultaten op deze manier te vergelijken wordt de betrouwbaarheid van de analyse gewaarborgd. De resultaten zijn hiermee ook een afspiegeling van alle interviews. Daarnaast hebben we

in onze resultaten ook ruimte gelaten voor citaten van respondenten om zo de in woorden uitgedrukte betekenissen en interpretaties van de gegeven antwoorden te behouden.

H4 Deelvraag 1: Welke rol speelt internationalisering in de identiteit van de onderzochte scholen?

Bij de beantwoording van deze deelvraag is gekeken naar de rol die internationalisering heeft in de identiteit van de drie scholen. De drie onderzochte scholen worden weergegeven als school A, school B en school C. Hiervoor is gekozen om de anonimiteit te waarborgen van de scholen. Hieronder staat een typering per school weergegeven oplopend in mate van internationalisering. De informatie hebben we verkregen uit de interviews die we op de school hebben gehouden.

School A

Hoewel er wel internationaliseringsinitiatieven zijn is het niet prominent aanwezig in het imago van de school. De sectorleider van school A ziet de identiteit van de school als volgt:

“[Het is een]..cultuur en talenschool. [...] Dus ik denk met name een cultuurschool en een klein stukje internationalisering daarbij. Talen, theater, ik zou graag die internationalisering daarbij inzetten.

Op basis van de gehouden interviews kan worden geconcludeerd dat er op School A weinig aandacht wordt besteed aan internationalisering. Met name culturele activiteiten vormen een belangrijk onderdeel van de identiteit van deze school.

School B

School B typeert en onderscheidt zich als een school waar internationalisering één van de speerpunten vormt in de identiteit van de school. Naast internationalisering vormen ook sport, drama en muziek belangrijke speerpunten in de identiteit. Internationalisering is dus niet de enige pijler waarmee de school zich probeert te onderscheiden.

De school is aangesloten bij het ELOS-netwerk en het Comenius-netwerk. Hierdoor wordt internationalisering ook financieel ondersteund op deze school. Deze ondersteuning heeft zowel betrekking op uitwisselingen en internationaliseringprojecten die op de school worden georganiseerd. Op deze school wordt veel waarde gehecht aan het contact dat de leerlingen met hun internationale leeftijdsgenoten opbouwen door middel van deze uitwisselingen en projecten.

School C

School C typeert en onderscheidt zichzelf door het onderwijstype ‘wereldschool’, zij kunnen daarvoor officieel erkend worden door de VN en de EU. Tevens kunnen zij in aanmerking komen voor het UNESCO certificaat, hierdoor wordt er afgesproken binnen het onderwijs meer aandacht te schenken aan bijvoorbeeld wereldburgerschap en intercultureel leren. UNESCO (2012) heeft als doel om *“Via internationale samenwerking de contacten tussen verschillende volkeren en culturen verbeteren. Op die manier streeft de organisatie naar meer vrede in de wereld”*. Ook is deze school aangesloten bij het ELOS-netwerk, waardoor er aanbod van tweetalig onderwijs is en een internationale leerroute. Deze ELOS-projecten worden aangestuurd en gecoördineerd door het Europees Platform. De leerlingen worden op deze school voorbereid op een toekomst als wereldburger, dit gebeurt onder andere door wereldvakken en interstudies aan te bieden naast het reguliere programma. Tevens werkt deze school met Comenius projecten, een actieprogramma om internationalisering te stimuleren.

H5 Deelvraag 2: Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot het curriculum op de verschillende scholen?

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot het curriculum. De informatie voor deze deelvraag hebben we verkregen door middel van de interviews die zijn afgenomen op de onderzochte scholen.

Beleidsplan

Het grootste verschil tussen de drie onderzochte scholen is de aandacht voor internationalisering in het beleidsplan. School A en B gebruiken het begrip internationalisering in het beleid maar internationalisering vormt geen speerpunt in de identiteit van beide scholen. School C heeft in dit beleidsplan uitvoerig beschreven wat de competenties zijn op het gebied van internationalisering voor docenten en leerlingen. De identiteit van School C is dan ook sterk gericht op internationalisering.

PTA

Bij alle drie de scholen wordt internationalisering niet opgenomen in de PTA's. De PTA's worden alleen gebruikt voor de 'reguliere vakken' om de exameneisen te behalen. Internationalisering wordt op alle drie de onderzochte scholen daarom gezien als een extra activiteit. Dit is een beperking voor internationalisering, omdat er minder tijd aan kan worden besteed en het niet verplicht is. School A heeft voor de onderbouw eisen ten aanzien van het MarcoPolo programma, maar voor de onderbouw wordt geen PTA opgesteld. De sectorleider van school A geeft aan dat de extra vakken wel geheel buiten het schoolcurriculum om gaan.

Ook op school B wordt internationalisering ook als een extra activiteit gezien. Internationalisering wordt op deze school niet opgenomen in de PTA's. Internationalisering is wel voor alle leerlingen beschikbaar in de bovenbouw als extra activiteit. Voor deelname door leerlingen aan meerdere internationaliseringsactiviteiten worden wel eisen gesteld aan de resultaten die de leerlingen behaald hebben.

Op school C hebben de leerlingen in de onderbouw twee uur wereldvakken per week, naast het reguliere lesprogramma. Deze wereldvakken lopen door tot in het examenjaar. Bij school C worden alle leerlingen verplicht om mee te doen in het programma dat is opgesteld voor internationalisering. Dit is een mogelijkheid voor internationalisering, want alle leerlingen worden op die manier betrokken bij internationalisering.

ELOS

School A is niet aangesloten op het ELOS-netwerk en ondervindt daar geen aanvullende eisen van. School B en school C zijn wel aangesloten bij het ELOS-netwerk. School B en school C hebben vanuit het ELOS-programma eisen meegekregen waaraan ze moeten voldoen om zichzelf ELOS-school te mogen noemen. In deze eisen staan richtlijnen waar leerlingen aan moeten voldoen qua internationalisering. Deze eisen staan naast de PTA's van de reguliere vakken. Hierdoor kan het wel voorkomen dat reguliere vakken in het Engels worden gegeven of dat er binnen de zaakvakken aandacht is voor een onderwerp dat te maken heeft met een internationaliseringsthema.

Lesprogramma

Een beperking voor internationalisering waar twee van de drie scholen mee te maken hebben is de lesuitval van leerlingen en docenten als ze meewerken aan internationaliseringsactiviteiten. Op school A is dit probleem nog nauwelijks aanwezig, omdat er op deze school nog weinig internationaliseringsactiviteiten worden georganiseerd.

School B ziet de lesuitval van leerlingen als gevaar voor de onderwijstijd en voorbereiding voor het examen, vandaar de eisen die ze aan leerlingen stellen. De voorzitter van de internationaliseringcommissie noemt dit een groot discussiepunt op school B.

De docenten merken dat er onrust op school ontstaat door allerlei internationaliseringsactiviteiten. Er zijn steeds leerlingen die lessen en toetsen missen. Om onrust te voorkomen, moeten de voorwaarden voor deelname aan internationalisering duidelijker worden gesteld".

Deze voorwaarden zijn bij alle drie de scholen nog een discussiepunt omdat ze overwegingen moeten maken tussen lesuitval en de leerlingen minimaal een keer de kans te bieden om op uitwisseling te gaan of alleen voor de excellente leerlingen te kiezen. Op school C worden er twee weken gereserveerd voor uitwisselingen, voor leerlingen die niet meegaan is er een 'UNESCO week'. Volgens de rector is dit de grens van lesuitval door uitwisselingen.

“De school zit vast aan het PTA en de onderwijstijd die gevolgd moet worden.”

Leerlingen die op langdurige uitwisseling zijn hebben wel mogelijkheden om vakken op afstand te volgen. Talen worden op de school ter plekke gevolgd. De internationaliseringcommissie van school C ziet lesuitval niet direct als een bedreiging omdat zij de uitwisselingen als een belangrijke toegevoegde waarde ziet bij de ontwikkeling van leerlingen. Ook de rector benadrukt dit.

“De projecten internationalisering vormen geen gevaar voor de onderwijstijd. Ze genereren juist onderwijstijd, omdat er op de school een groot aantal projecten worden georganiseerd die betrekking hebben op internationalisering”.

H6 Deelvraag 3: Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen met betrekking tot de financiën voor internationalisering op de verschillende scholen?

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot de financiën. De informatie voor deze deelvraag hebben we verkregen door middel van de interviews die zijn afgenomen op de onderzochte scholen.

Bijdragen aan internationalisering

Alle drie onderzochte scholen besteden een gedeelte van hun financiën aan internationalisering. Deze bedragen lopen wel erg verschillend.

School A besteedt de minste aandacht aan internationalisering en heeft dan ook de minste beschikbare financiële middelen om internationalisering te organiseren op school. School A ontvangt een subsidie van het Europees Platform, aldus de bij internationalisering betrokken docente.

“De subsidies van het Europees Platform kunnen we aanvragen voor bijzondere activiteiten, zoals uitwisselingen. Deze gebruiken we voor een uitwisseling naar Roemenië en Turkije.”

School B besteedt meer aandacht aan internationalisering dan School A. Daarom zijn er ook meer financiële middelen beschikbaar om aan internationalisering te besteden. De school ontvangt subsidies van het Europees Platform. School B ontvangt een BIOS-subsidie en Comenius-subsidie. De voorzitter van de internationaliseringcommissie van School B geeft aan dat het maximale bedrag aan BIOS-subsidie is bereikt.

“De internationaliseringactiviteiten in de bovenbouw zijn van een dusdanige kwaliteit dat de school hiervoor de maximale BIOS-subsidie ontvangt”.

De Comenius-subsidie wordt niet besteedt aan het organiseren van projecten met partnerscholen. De leerlingen spelen bij deze school (nog) geen rol in de Comenius-projecten. De school ontvangt alleen een Comenius-subsidie voor docentenactiviteiten.

School C besteedt de meeste aandacht aan internationalisering en heeft dan ook de meeste financiële middelen om internationalisering te organiseren. De school ontvangt een BIOS-subsidie en een Comenius-subsidie. School C ontvangt een Comenius-subsidie voor zowel leerlingen als docenten, aangezien leerlingen hier ook een rol spelen bij de Comenius-projecten.

Naast de subsidies die scholen ontvangen van het Europees Platform spelen ook andere geldbronnen een rol bij het organiseren van internationalisering. De bijdrage van ouders speelt op alle scholen een belangrijke rol bij het organiseren van internationalisering. Ouders betalen bijvoorbeeld de reis van hun kinderen als zij op uitwisseling gaan.

Verder ontwikkelen van internationalisering

De financiële mogelijkheden om internationalisering op scholen verder te ontwikkelen zijn op de onderzochte scholen verschillend. Op School A vormen de financiën een grote beperking bij het verder ontwikkelen van internationalisering. Dit heeft volgens de teamleider VWO ook gevolgen voor internationalisering.

“Door deze financiële problemen stelt de school andere prioriteiten en komt internationalisering op een laag pitje te staan. Onze eerste prioriteiten op school zijn dat de lessen draaien en dat er voldoende docenten zijn. Andere leuke dingen, zoals internationalisering komen nu op een tweede plaats en daar is op dit moment geen financiële ruimte voor.”

Uit de interviews die zijn afgenomen op school B blijkt dat deze financiële problemen hier (nog) niet spelen. De voorzitter van de internationaliseringscommissie geeft aan dat er nog mogelijkheden zijn voor een verdere ontwikkeling van internationalisering.

“Er zijn voldoende financiële middelen beschikbaar voor internationalisering. Voor het verder ontwikkelen van internationalisering kunnen nog subsidies worden aangevraagd, bijvoorbeeld een extra Comenius-subsidie. De school wil in de toekomst ook Comenius-projecten organiseren waarbij leerlingen betrokken worden. Hiervoor kan nog subsidie worden aangevraagd. De mogelijkheden zijn echter niet oneindig en wel aan grenzen gebonden.”

Uit de interviews die zijn afgenomen op school C blijkt dat hier de financiële mogelijkheden veel minder rooskleurig zijn. Ook hier vormen de financiën een grote beperking voor een verdere ontwikkeling van internationalisering. De rector geeft aan dat de school op dit moment aan haar plafond zit wat betreft de financiële mogelijkheden voor het ontwikkelen van internationalisering.

“Er zijn niet genoeg financiële middelen beschikbaar om het internationaliseringsprogramma te handhaven en verder te ontwikkelen. Er moet dus worden bezuinigd. De school gaat daarom het aantal interstudies in de bovenbouw terugbrengen”.

De interstudies worden in de bovenbouw aangeboden en zijn eigenlijk een verlengstuk van de wereldvakken die worden aangeboden in de onderbouw. Door te bezuinigen op de interstudies in de bovenbouw wordt de internationalisering op School C ingeperkt. De afwezigheid van financiële mogelijkheden om internationalisering verder te ontwikkelen, is het grootste probleem van School C. Een andere beperking vormt de economische crisis, waardoor ouders soms in de problemen komen om de bijdrage voor internationalisering te kunnen betalen. De school kijkt naar andere mogelijkheden om de financiën voor internationalisering weer op orde te krijgen. Het bedrijfsleven zou hier een rol in kunnen gaan spelen, maar dit moet nog verder worden onderzocht.

H7 Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen met betrekking tot de organisatie van internationalisering op de verschillende scholen?

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot de organisatie van internationalisering. De informatie voor deze deelvraag hebben we verkregen door middel van de interviews die zijn afgenomen op de onderzochte scholen.

Totstandkoming internationalisering

De totstandkoming van internationalisering verschilt nogal bij de drie onderzochte scholen. School A kent geen officiële organisatiestructuur, school B heeft internationalisering wel georganiseerd, maar in beperkte mate. School C kent een uitgebreide organisatiestructuur wat internationalisering betreft.

Uit de interviews blijkt dat de initiatieven voor internationalisering op school A tot stand komen door de inzet van individuen. De sectorleider van school A vertelt bijvoorbeeld het volgende over de totstandkoming van de jaarlijkse uitwisseling met Duitsland:

“Het waren eigenlijk individuen die daarmee gestart zijn.[...]Ik weet niet precies hoe dat tot stand is gekomen maar ik zie dat vanuit de vaksectie Duits gebeuren. Ik denk dat daar ook individuele initiatieven zijn geweest die nu nog door de vaksectie Duits worden gedragen.”

Vanwege de financiële problemen die school A heeft krijgen docenten steeds minder uren voor activiteiten buiten het lesgeven om, en dat treft ook de internationalisering. De bij internationalisering betrokken docente Frans geeft hierover het volgende aan:

“Verder hebben we een aantal jaren een internationalisering coördinator gehad maar die is nu weg. Die heeft wel wat dingen opgezet maar dat is nu stil. Ze is niet vervangen, vanwege het geld.”

Doordat internationalisering hier afhankelijk is van individuen kan het vertrek van betrokken docenten betekenen dat verschillende initiatieven komen te vervallen. Op het moment komen er dan ook geen nieuwe initiatieven wat betreft internationalisering tot stand.

School B heeft een internationaliseringscommissie van vijf personen die nauw bij het onderwerp betrokken zijn. Daarnaast zijn er nog meer docenten die zich regelmatig voor dit soort initiatieven inzetten. De voorzitter van de internationaliseringscommissie geeft aan dat het aantal taakuren voor internationalisering minder is geworden.

“De voorzitter van de internationaliseringscommissie krijgt 75 taakuren en de andere commissieleden 40 taakuren voor internationalisering. In totaal zijn dat 235 taakuren. In het verleden waren er in totaal 400 taakuren beschikbaar voor internationalisering”

Uit de interviews op school C blijkt dat hier twee mensen verantwoordelijk zijn voor de organisatie en coördinatie van internationalisering binnen de school. Deze docenten krijgen hier ook voldoende taakuren voor om dit goed te coördineren. Daarnaast zijn ook de teams deels verantwoordelijk voor het organiseren van

internationalisering in de vorm van de interstudies. De rector van school C vertelt over hun organisatiestructuur het volgende.

“Deze coördinatoren van internationalisering hebben 280 taakuren per persoon om te besteden aan internationalisering. Eén persoon heeft de contacten met ELOS en coördineert de interstudies en de reizen. De andere persoon is verantwoordelijk voor het UNESCO-gedeelte op de school en het MEP waarbij de school betrokken is. De interstudies en wereldvakken zijn ondergebracht bij de teams. Deze teams werken de internationalisering bij hun team verder uit. Hier zijn de coördinatoren niet verantwoordelijk voor. Op dit moment zijn 14 mensen (7 x 2) betrokken bij het organiseren van de interstudies.”

Het verschil in de organisatiestructuur van de verschillende scholen zorgt er wel voor dat er op school C meer mensen betrokken zijn bij internationalisering dan op school A en B.

Betrokkenen bij internationalisering

Tussen de drie scholen zijn zowel overeenkomsten als verschillen te vinden wat betreft de betrokkenen en hun drijfveer voor internationalisering. Uit de interviews blijkt dat het eerder ervaren docenten zijn dan net beginnende docenten die zich hier mee bezig houden. Een verklaring hiervoor is dat voor nieuwe docenten niet snel extra taken op zich nemen omdat het lesgeven op zich al genoeg van hun vergt. De docente Frans van school A vertelt:

“Het zijn niet per se jonge docenten, dat hoeft helemaal niet. Je zou dat misschien verwachten dat er van jongeren meer initiatieven kwamen maar dat heb ik niet gemerkt. Ik denk dat dat komt doordat je als jongere docent, wanneer je hier komt werken, dat je dan zo opgeslokt wordt door het lesgeven zelf, dat is dan je prioriteit.”

Daarnaast valt op dat op geen van de scholen er mensen zijn die zich alleen bezig houden met internationalisering. Ook zijn er op geen van de betrokken scholen begeleiders die apart geschoold zijn voor hun taken bij internationaliseringprojecten. Wel is het zo dat op school C sommige docenten buitenschoolse training hebben genoten.

Docenten hebben een duidelijk drijfveer om deel te nemen aan het organiseren van internationalisering. Ze geven aan dat ze hieraan meewerken om leerlingen meer van de wereld te laten zien. In hun ogen is het zeer waardevol om leerlingen in contact te brengen met andere culturen. Zo hopen ze hen te helpen hun blik te verruimen.

Functioneren organisatie internationalisering

De geïnterviewde betrokkenen van school A geven aan dat ze graag een meer uitgebreide organisatiestructuur willen zien wat betreft internationalisering op hun school. De docente Frans van school A zegt over eventuele veranderingen in de organisatie het volgende:

“Ik zou graag verandering hierin zien, bijvoorbeeld dat er weer een internationalisering coördinator komt. Maar de schoolleiding moet daar wel helemaal achter staan.”

Daarnaast zou de sectorleider van school A graag het lidmaatschap van Unesco als kapstok gebruiken om van daaruit een organisatiestructuur op te zetten:

“Ik denk dat het veel te maken heeft met persoonlijke initiatieven. Ik hoop dat het in de toekomst meer vanuit de ‘paraplu’ Unesco zal gebeuren. [...] Als het onder Unesco valt ben je minder afhankelijk van individuen, niet alleen van docenten maar ook niet van leidinggevendenden. [...] Het moet niet een hobby zijn van een paar mensen maar het moet breed gedragen worden in de school.”

De respondenten van school B gaven aan tevreden te zijn met de organisatie maar niet met de beloning. Het internationale commissielid van school B vertelt:

“Het aantal mensen wat in de commissie zit, is voldoende, maar het aantal taakuren voor de commissie is veel te weinig. [...] Dit is nog niet de helft van de tijd die wordt benut voor internationalisering. Er moeten dus meer taakuren per persoon beschikbaar komen, of meer mensen betrokken worden.”

Hier heeft hij ook een verklaring voor.

“Het tekort aan taakuren komt voort uit het feit dat er op school heel veel andere dingen plaatsvinden. De directie heeft nooit keuzes gemaakt over prioriteiten waar de school zich echt op richt. Daarom moest er worden gesneden in de taakuren voor elke activiteit.”

Op school C is functioneert de organisatie en coördinatie van internationalisering al enkele jaren goed. De rector van school C is dan ook positief over de gang van zaken.

“Door de ervaring van de coördinatoren en de tijd die zij kunnen benutten aan internationalisering, verloopt dit goed. Er doen zich weinig tot geen moeilijkheden voor.”

H 7 Conclusie

Deelvraag 1: Welke rol speelt internationalisering in de identiteit van de onderzochte scholen?

Deckers en Matheusen (1994) zien veel mogelijkheden voor scholen die internationalisering inzetten. Het heeft volgens hen een toegevoegde waarde voor de leerlingen. Uit ons onderzoek blijkt dat niet alle scholen hierin meegaan. Uit de resultaten van de interviews die we op de onderzochte scholen hebben afgenomen, blijkt dat de identiteit en de rol van internationalisering op de scholen verschilt. Op school A vormt internationalisering geen onderdeel van de identiteit van de school. Op school B speelt internationalisering wel een rol in de identiteit, maar het is niet het enige speerpunt waar de school zich op richt. De school is aangesloten bij het ELOS-netwerk en Comenius-netwerk. Naast internationalisering richt het zich ook op sport, drama en muziek. School C is een school waar internationalisering een belangrijke rol speelt in de identiteit van de school. Het typeert zich als een wereldschool en hierbij staat internationalisering centraal. De school is ook aangesloten bij het ELOS-netwerk en Comenius-netwerk.

Deelvraag 2: Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot het curriculum?

Volgens Sheppard (2004) stellen veel scholen het examenprogramma voorop waardoor internationalisering niet altijd de ruimte krijgt. Dit zijn wij tijdens ons onderzoek ook tegen gekomen: internationalisering wordt ervaren als iets ‘extra’s’ naast het reguliere lesprogramma. Volgens Drexler en Campbell (2011) zou internationalisering moeten worden ingebed in het onderwijscurriculum om zeker te zijn van de uitvoering. Ook Vidovich (2004) stelt dat internationalisering in het gehele onderwijsplan opgenomen zou moeten worden om daadwerkelijk resultaten te behalen. Ook het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2001) onderschrijft het belang van internationalisering op school. Op de drie onderzochte scholen wordt internationalisering inderdaad gezien als een extra activiteit naast het reguliere lesprogramma en krijgt het daardoor geen prioriteit. Dit is ook de reden waarom internationalisering niet wordt opgenomen in het PTA en het curriculum. Uit de interviews blijkt dat dit een belemmering vormt voor het verder ontplooiën van internationalisering, omdat de prioriteit aan de gewone vakken wordt gegeven. Ook de lesuitval door internationaliseringsactiviteiten wordt als een beperking voor internationalisering gezien. Als leerlingen en docenten deelnemen aan internationalisering, missen leerlingen lessen en kunnen lessen ook uitvallen door de afwezigheid van docenten. Deze beperking kan worden omgezet in een mogelijkheid door duidelijke voorwaarden te stellen voor deelname aan internationalisering, bijvoorbeeld op het gebied van cijfers en de periode waarin de activiteiten plaatsvinden. Door internationalisering op te nemen in het curriculum wordt zo binnen de school meer duidelijkheid gecreëerd en zal het minder iets ‘extra’s’ zijn. Wanneer internationalisering opgenomen is in het beleidsplan en de desbetreffende school ook de intentie heeft dit verder te ontwikkelen, dan is het opnemen van internationalisering in het curriculum een logische volgende stap.

Deelvraag 3: Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot financiën?

Maslowski (2009) geeft aan dat financiën voor een groot deel bepalen welke mogelijkheden en beperkingen er zijn voor de ontwikkeling van internationalisering, iets wat ook uit onze resultaten naar voren komt. Het Europees Platform stelt een aantal subsidies beschikbaar voor de ontwikkeling van internationalisering op scholen. Veel internationaliseringsactiviteiten zijn hier dan ook van afhankelijk aangezien scholen zelf weinig financiële mogelijkheden hebben. Er zit echter ook een plafond aan deze subsidies, wat de verdere ontwikkeling van internationalisering beperkt.

Deelvraag 4: Wat zijn de mogelijkheden en beperkingen voor internationalisering met betrekking tot de organisatie?

Vanuit de overheid worden geen handvatten aangereikt die kunnen helpen bij het opzetten van een organisatie voor internationalisering (Nederlandse Onderwijsraad, 2005). Uit de interviews blijkt dan ook dat er grote verschillen zijn met betrekking tot de organisatie van internationalisering. Wanneer er sprake is van weinig tot geen organisatiestructuur omtrent internationalisering zorgt dit er voor dat initiatieven afhankelijk worden van de inzet van individuen. De hoeveelheid beschikbare uren voor dit soort projecten is daarnaast ook erg belangrijk voor de totstandkoming van internationalisering. De organisatie van internationalisering moet voldoende tijd krijgen toebedeeld, anders is het onmogelijk om internationalisering goed te organiseren. Hier liggen dan ook direct de mogelijkheden voor de verdere ontplooiing van internationalisering. Allereerst zal het niet meer afhankelijk moeten zijn van persoonlijke initiatieven maar ook gedragen moeten worden door de

schoolleiding. Vervolgens kan er een organisatiestructuur opgezet worden die enige continuïteit in internationalisering kan garanderen. Scholen zullen hier dan wel genoeg tijd voor vrij moeten maken.

Hoofdvraag: Welke mogelijkheden en beperkingen zien scholen met een verschillende identiteit wat betreft internationalisering?

Uit dit onderzoek blijkt dat er een aantal mogelijkheden en beperkingen zijn voor het ontwikkelen van internationalisering op middelbare scholen.

Mogelijkheden

De mogelijkheden komen voort uit het beleid en de identiteit dat de school nastreeft. Als de school internationalisering als speerpunt, of als één van de speerpunten hanteert in het schoolbeleid biedt dat scholen meer mogelijkheden om internationalisering verder te ontwikkelen. Een welwillend schoolbeleid kan er voor zorgen dat internationalisering meer financiële middelen en een betere organisatieopzet met voldoende uren kan krijgen. Het opnemen van internationalisering in het curriculum zou er bovendien voor kunnen zorgen dat internationalisering beter geïntegreerd raakt met het reguliere lesprogramma.

Beperkingen

De beperkingen voor het ontwikkelen van internationalisering komen ook voort uit het beleid en de identiteit die de school nastreeft. Als de school internationalisering niet als speerpunt heeft, zal dit ook van invloed zijn op de beschikbaarheid van extra financiën voor het ontwikkelen van internationalisering. Daarnaast zal het organiseren van internationaliseringsactiviteiten neerkomen op initiatieven van individuen, omdat internationalisering niet breed gedragen wordt binnen de school. Wanneer internationalisering niet breed gedragen wordt op een school zal het al snel als iets 'extra's' aanvoelen wat de verdere ontwikkeling van internationalisering zal tegengaan.

Discussie

Bespreking kwaliteit onderzoek

Terugkijkend op ons onderzoek met de kennis die wij nu hebben zouden wij wellicht andere keuzes gemaakt hebben. Wij zijn vooral gericht geweest op de praktische mogelijkheden en beperkingen die de drie onderzochte scholen ondervonden wat betreft internationalisering. Omdat wij zo volledig mogelijk wilden zijn hebben wij wellicht te veel onderwerpen aan proberen te kaarten voor de grootte van dit onderzoek. Door een beperkte hoeveelheid onderzoekstijd bleef het onderzoek redelijk oppervlakkig. Doordat we een brede onderzoeksvraag hadden gekozen konden we niet te diep op de onderwerpen ingaan.

Ook de keuze voor het vergelijken van de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering op drie verschillende scholen zouden we misschien anders gedaan hebben. Het geeft een gevarieerde uitkomst maar zorgt er ook voor dat er op geen van de drie scholen een diepgaand onderzoek gehouden kon worden.

De diepte interviews die wij gehouden hebben, hebben ons veel inzicht in de situatie omtrent internationalisering op de verschillende scholen gegeven. De gegeven meningen waren erg verrijkend voor ons onderzoek. De gegeven feitelijke informatie vormde echter een probleem: wij konden dit enkel verifiëren door de gegeven antwoorden van de respondenten met elkaar te vergelijken. Door bijvoorbeeld de curricula, notulen, of financiële overzichten bij ons onderzoek te betrekken hadden wij onze resultaten sterker kunnen onderbouwen. De tijd en mogelijkheden die wij voor ons onderzoek hadden beperkte ons hier echter in. De betrouwbaarheid van de interviews is aanwezig, omdat we de sommige interviews hebben opgenomen en de geïnterviewden de transcripties na hebben laten lezen. Wel was het beter geweest als we alle interviews hadden opgenomen. Doordat we maar per school maar twee interviews hebben afgenomen, is de betrouwbaarheid van de resultaten niet hoog. Door meerdere actoren te betrekken en door het houden van meer interviews per school, zou de betrouwbaarheid en validiteit van de gegevens groter zijn.

De vraag die wij ons gesteld hebben in dit onderzoek is erg ambitieus vraagt eigenlijk om een groter en diepgaander onderzoek. Toch hebben we hiermee wel een aantal belangrijke mogelijkheden en beperkingen in kaart kunnen brengen die in vervolgonderzoek wellicht diepgaander onderzocht kunnen worden.

Suggesties voor vervolgonderzoek

De hoofdvraag die wij ons gesteld hebben is een ambitieuze. Het gevolg hiervan is dat er nog veel meer gedaan kan worden om deze vraag te beantwoorden. Aan de ene kant kan een schaalvergroting een beter beeld geven van de mogelijkheden en beperkingen die scholen van een verschillende identiteit zien voor internationalisering. Zo kunnen bijvoorbeeld meer scholen betrokken worden bij het onderzoek, kan één schooltype worden onderzocht en kunnen meer interviews worden afgenomen. Er zouden bovendien andere methodes gebruikt kunnen worden, zoals het afnemen van enquêtes. Daarnaast kunnen andere groepen, zoals ouders, leerlingen en medewerkers die weinig met internationalisering te maken hebben onderzocht worden. Aan de andere kant

hebben wij op dit gebied vier knelpunten weten te lokaliseren, namelijk de identiteit, het curriculum, de financiële situatie en de organisatie. Zij kunnen alle vier het onderwerp vormen van een vervolgonderzoek.

Suggesties voor de praktijk

Allereerst moeten scholen duidelijkheid hebben over hun schoolidentiteit en welke kant ze daarmee op willen. Kiest een school voor internationalisering dan zal het opgenomen moeten worden in het beleidsplan. Een volgende stap is het opnemen van internationalisering in het curriculum: zo zal het niet meer een extra activiteit zijn maar van wezenlijk belang in het schoolprogramma. Vidovich (2004) en Drexler en Campbell (2011) hebben onderzocht dat door het opnemen van internationalisering in het curriculum meer aandacht zal komen voor internationalisering. Daarnaast zal er zo mogelijk tijd en geld vrij gemaakt moeten worden voor de daadwerkelijke uitvoering hiervan: er moet een duidelijke organisatiestructuur ontwikkeld worden die het beleid uit gaat voeren en er moet een toereikend budget komen.

Reflectie

Achteraf gezien vinden wij dat wij voor dit onderzoek wellicht wat te ambitieus bezig zijn geweest. Wellicht hadden we ons beter kunnen richten op één of twee van de vier door ons gekozen deelvragen en daar dieper op in kunnen gaan. Terugkijkend op dit onderzoek kunnen we stellen dat het ons meer tijd heeft gekost dan we van tevoren dachten. Het opstellen van een goed onderzoeksplan en een goede vragenlijst met een juiste formulering van de vragen vergde veel tijd. Daarnaast was het op sommige scholen lastig om de juiste personen te vinden waar we een interview mee zouden kunnen houden. Dit onderzoek hebben wij bovendien met zijn drieën gedaan, iets wat voor ons allen de eerste keer was. Hoewel iedereen zich goed heeft ingezet was het soms alsnog lastig de juiste onderlinge afstemming te vinden. Vooral het met zijn drieën schrijven aan een artikel heeft ons veel moeite gekost.

Wij als onderzoekers en docenten zijn positief over internationalisering en wij vinden internationalisering belangrijk voor leerlingen. Ondanks de beperkingen waar scholen mee te maken hebben voor de uitvoering van internationalisering, zien wij toch mogelijkheden om dit uit te voeren. Daarom hopen wij dat ons onderzoek andere docenten zal inspireren om vervolgonderzoek over internationalisering in de praktijk te gaan doen. Iedere deelvraag die wij in dit onderzoek hebben gesteld, kan het onderwerp vormen van een diepgaander onderzoek over internationalisering. Wij hebben een begin gemaakt om de mogelijkheden en beperkingen van internationalisering in kaart te brengen, maar er kan verder op de onderwerpen worden ingezoomd. Daarbij raden wij het gebruik van diepte-interviews als informatiebron aan omdat het zaken in kaart kan brengen die anders wellicht onbelicht waren gebleven.

Literatuurlijst

- Baarda, D.B. & de Goede, M.P.M. (2006). *Basisboek Methoden en Technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen/Houten: Stenfert Kroese.
- Bolen, M. (2001). *Consumerism and U.S. study abroad*. *Journal of Studies in International Education*, 5(3), 182–200. Thousand Oaks, CA: Association for Studies in International Education.
- Boeije, H.R. (2009). *Onderzoeksmethoden*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Brady, P., (2008) *'If the students won't go out into the world, bring the world to them'* in: *Times higher education (supplement) iss:1845*. Thousand Oaks, CA: Association for Studies in International Education.
- Chickering, A.W. (1998). *Student Development in College: Theory, Research en Practice*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Deckers, J., & Mateusen, L. (1994). *Internationalisering in het onderwijs*. Houten: Educatieve Partners Nederland.
- Drexler, D.S. & Campbell, D.F. (2011). *Student Development Among Community College Participants in Study Abroad Programs*. New York: Routledge.
- Europees Platform (2013). BIOS. Haarlem: Europees Platform.
- Europees Platform (2013). Comenius. Haarlem: Europees Platform.
- Harskamp, E., Zomerman, E., & Oonk, H. (2005). *Aiming for the stars, onderzoek naar taalvoorbereiding en uitwisseling tussen Nederlandse en andere Europese scholen*. Groningen: Gion.
- Hopkins, J.R., (1999) *'Studying abroad as a form of experiential education'* in: *Liberal Education* vol. 85 iss. 3 36-41. New York: Routledge
- Gardner, D. & Witherell, S. (2004). *Study abroad surging among U.S. students*. Oxford: Institute of International Education Report.
- Maslowski, R., Naayer, H., Oonk, G.H., & van der Werf, M.P.C. (2009). *Effecten van internationalisering in het voortgezet onderwijs. Een analyse van de implementatie en effecten van een Europese en internationale oriëntatie*. Groningen: Gion.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2001). *Hoofdlijnenbrief internationaal beleid: Onderwijs voor wereldburgers*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1991). *Grenzen verleggen: nota internationalisering van het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Naayer, H. (Red.), (2011). *De Europese en internationale oriëntatie in het tweetalig voortgezet onderwijs*. Groningen: Gion.
- Onderwijsraad (2005). *Internationaliseringsagenda voor het onderwijs 2006-2011*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Oonk, G.H. (2004). *De Europese integratie als bron voor onderwijsinnovatie: een onderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland*. Alkmaar: Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs.
- Prins, J. (Red.), (1997). *Buitenslands studeren: over internationalisering aan de Katholieke Universiteit Nijmegen*. Nijmegen: IOWO.
- Razack, N., (2002) *'A critical examination of international student exchanges'* in: *International Social Work* 45:251-265, London: York University Press.

Ruschio, R.A., (2001) *'Integrative Activities for the Study-Abroad Setting'* in: Hispania vol.84 iss. 3, 534-541. Oxford: Oxford University Press

Scholtes, E., Groot, A., & Visser, F. (2005). *Varianten van internationalisering in het Nederlandse onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.

Sheppard, K. (2004). *Global citizenship: The human face of international education*. International Education, 34(1), 34–40. Thousand Oaks, CA: Association for Studies in International Education.

Stroetinga, M. (2012). *Doet de schoolidentiteit er nog toe?* CPS Onderwijsontwikkeling en Advies. Amersfoort: CPS

Thijs, A. & Velde van der, J. (2008). *Versterking van de internationale dimensie in het onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling.

Unesco (2012). *Youth and skills: Putting education to work*. Paris: Unesco

Vidovich, L. (2004). *Towards internationalizing the curriculum in a context of globalization: comparing policy processes in two settings*. Compare, 34(4), 443-461. New York: Routledge

Carolien Hulsbergen, Erik de Ruiter en Imktje Thiecke zijn docent-in-opleiding, respectievelijk voor de schoolvakken aardrijkskunde en geschiedenis aan het Centrum voor Onderwijs en Leren van de Universiteit Utrecht. In het kader van hun opleiding tot eerste-graadsdocent verrichtten zij een onderzoek naar de mogelijkheden en beperkingen in de ontwikkeling van internationalisering in het voortgezet onderwijs. De resultaten van dit Praktijkgericht Onderzoek (pgo) en de aanbevelingen die zij naar aanleiding hiervan doen, vormen de basis van bovenstaand artikel.